

Végh László

Záró gondolatok

Összejövetelünk a legnagyobb kérdések egyikével, az emberi lélek mibenlétével, megnyilvánulásaival foglalkozott. Nem érinthettünk minden fontos területet, ezért a zárszóban az elhangzottak összefoglalása előtt kitérünk arra, hogy meddig jutott el a bölcselet, a hittudomány és a természettudomány a lélek vizsgálatával, milyenféle emberi élmények, tapasztalatok utalnak a lélek létezésére és az agykéreg működéséről való újabb ismereteink mennyire segíthetnek bennünket a lélek mibenlétének tisztázásához. Továbbá foglalkozunk azzal, hogy a természetfölöttit felismerő emberi lélek társadalmat és történelmet meghatározó tényező.

Annak, aki már látott közlőről olyan halottat, akit életében jól ismert, nem kell nagyon magyarázni, miként születhetett meg a lélek fogalma. Már csak élettelen anyag a tetem, valami visszahozhatatlanul eltűnt belőle. Ahogyan megszűnt a lélegzés, oda a lélek is, kilehelte a lelkét, így mondjuk. Nemcsak a magyar, hanem sok más nyelvben is hasonló a lélek és lélegzés szavak alakja. Sok öregember átéli, amint testének részeire gondol vagy rájuk tekint, hogy ez vagy az a szerv, testrész, legyen akár az idegrendszerem, vagy az agykérgem valamelyik tartománya, mindez nem én vagyok. Elveszíthetem őket, lebénulhatnak, sokat akár ki is cserélhetnek közülük, és én maradok, aki vagyok. Amit a lényegemnek tarthatok, az a lelkem.

Nemcsak az érzelmek és bizonyos élmények, hanem a világra szeretettel várt és fogadott emberek világról alkotott képe is elvezet a lélek fogalmához. Akinek születését örömmel várták és fogadták, nagy többségünk ilyen, hiszen ezt követeli meg az anyai ösztön, az zsigeri érzésként rendezett egésznek érzi a világot. Ha gyermekként megragadhatta a természet varázsa, a csillagos ég látványa, akkor a tudatalattijában meggyökerezik az érzés, hogy a világ egészének rendje mögött természetfölötti értelem rejtőzik. Ugyanis mindennapos alapvető tapasztalatunk, hogy a rendhez és annak fennmaradásához értelmes munka kell, a kert is csak akkor terem, ha megmunkáljuk és nem épül ház magától. Ha pedig magára hagyjuk, előbb-utóbb tönkremegy. Márpedig a természet rendezett egész és fenn is marad, úgyhogy a gyermek bontakozó értelme nem is tételezhet fel mást, mint hogy a természetet valamilyen, embernél felmérhetetlenül hatalmasabb értelem alkotta, és fenn is tartja annak a rendjét. Eljutva a természetfölötti értelem

felismeréséig, önkéntelenül az is felmerül, hogy a felsőbb értelem és az ő saját értelme rokonok lehetnek. Azaz a halálban csak az értelmet hordozó test pusztul el, értelmünk egy része halhatatlan. Lehet, hogy az értelmem a mindent átható értelem egy szilánkjá vagy annak valamiféle megnyilvánulása. Két énje van a hindu felfogás szerint az embernek, a kis Én és a nagy Én: a nagy Énem halhatatlan, egyenesen a mindent átható értelemmel, a világ ősökával azonos, a kis Én ennek a testet, tulajdonságokat, szenvedélyeket, egyéni létet, sorsot viselő alakja, az emberi én. Utóbbi a halál pillanatában elmúlik, megsemmisül.

Ha keressük, mi hordozza az emberben a lelket, elménk tudatos és tudatalan tartományaira gondolhatunk. A tudatalatti az öröklött adottságainkat és az életünk során tapasztaltakat, tanultakat tartalmazza. Ha keressük, melyik vezet bennünket, a kutatások szerint döntéseinket a tudatalatti készíti elő és el is indítja a cselekvést. Tudatosan csak fél másodperc múlva szerzek tudomást minderről és a tudatos szerepe csupán az ellenőrzés, a felülvizsgálat. Csak a tudatalan kezdeményezhet cselekvést, azaz csak azt tudom tenni, amit jónak érzek. Nem azt teszem, amit az értelmem szeretne, hanem ami bensőmből, a tudatalatti tartományból jön. Így esik meg velem, hogy akarom a jót és teszem a rosszat, ugyanis a tudatosnak nincs módja kezdeményezni, csak abból választhat, amit a tudatalatti tartomány felkínál. Belülről pedig olyan vagyok, amit egyrészt örökölttem, másrészt amilyené a külső hatások magzatkorommal kezdve tettek. Éppen az lehet az eredendő bűn, hogy már anyám méhében rossz mintákat kaptam, azokkal jöttem a világra, és utána az állapotom csak súlyosbodott. Nem hibázathatom ezért felmenőimet, ők is kapták mindezt. Láncszem vagyok az eredendő bűn láncában, felmenőimtől kaptam és utódaimnak adom tovább. De van szabadságom, tiszta források felé fordulva, sok-sok munkával lassan felülírhatom a tudatalattimba rögzült rossz tartalmakat. Mondhatjuk, a lelket a tudatalatti és a tudatos együtt hordozzák.

Hogy nem csak természeti lény az ember, hanem tökéletesedésre, valós, minőségi fejlődésre is képes, az éppen a természetfölötti értelemben vetett hitének köszönhető. Dobai István tárgyalását követve három távlata van az emberéletnek.

- Egyik a természeti törvények alá rekesztett testi élettávlat, ez az anyagiak világára vonatkozik.
- Az ember lelki élettávlátát az eszmények, a természetfölöttire való figyelem, a természetfölöttinek való megfelelés vágya, az ennek megfelelő anyagfeletti célok alkotják.
- Lelki élettávlata alá, de afelé törekedve, anyagtalan, de anyaghoz kötött, szellemi élettávlatot épít az ember.

Döntően az ember hite irányítja a történelmet. Hit és vallás nem azonosak: a hit eszményt állít az ember elé, amelynek megvalósítására irányuló emberi tevékenységek összessége a vallás. A vallás az isteni parancsnak törvényként való megfogalmazásával, kihirdetésével kezdődik, az isteni törvény tanításával, ma-

gyarázatával, az ember erkölcsnek megfelelő nevelésével folytatódik, majd az erkölcsnek a társadalom életében szabályként való alkalmazásával valósul meg. Azaz a hit a lelki síkon fogalmazódik meg, és megvalósulása, a vallás a társadalom közegében történik. Az mutatja meg egy vallás erejét, hogy az alapjául szolgáló hit mennyire képes e hit szerinti viselkedésre indítani a társadalom tagjait. Függetlenül attól, van-e Isten vagy nincs, látnunk kell, hogy egészen a 20. századig az emberiséget lelki élettávlata, Istenbe vetett hite vezette. Minden tettét, cselekedetét, alkotását Isten létezésében bízva végezte. Akár kereste Isten tetszését viselkedésében, akár nem, az ember mindig számolt Isten létezésének a tényével. Állati tehetetlenségben való éléséből, legértelmesebb állati létéből istenhite emelte ki az embert. Ez adott számára magasabb rendű eszméket, eszményt.

Gaál Botond bevezető előadását a lélek fogalmának tisztázására szentelte. Vácolta, mit mond a lélekről a teológia, a lélektan, a magatartástan és az egyéb, emberrel foglalkozó tudományterület. Platón, Arisztotelész és Augustinus felfogásának ismertetése után hosszabban elemzi az ószövetségi lélekfogalmat. Részletesen taglalja a test és lélek kettősség, valamint a test, lélek és szellem hármasság feltételezése mögött álló érveket. A tisztázó érvek fontos elemei, mennyire egyedi a lélek, azaz vándorolhat-e testből-testbe, ahogy Platón felételezi, vagy a lélek teljesen a testhez van-e kötve és milyen a lélek Istenhez való kötődése. Fontos kérdés az értelem és érzelem viszonya, van, amikor az ember értelmi-szellemi oldala, van amikor a érzelmi-lelki oldal a meghatározóbb. Gaál Botond példája szerint a matematika művelése esetén az értelmi-szellemi-logikai oldal a lényeges. Freund Tamást idézve a lélek téren és időn kívüli, az agyműködés egészét hatja át, míg a tudatos, értelmes, szellemi a megfoghatóval foglalkozik. Megjegyezzük, ez a hindu nagy Én és kis Én fogalmaira emlékeztet. Gaál Botond az értelmező szótárból vett meghatározást módosítva a lelket mint az emberben az életnek és a személyiségnek a testtől megkülönböztetendő anyagtalán hordozójaként ragadná meg, a szellemet pedig mint alkotó tudatot. Ajánlja, hogy használjuk nyugodtan a test-lélek-szellem hármasságot, de csak mint egységes egészet. Nem lehet olyat feltételezni, hogy az ember ennyi százalékban test, anynyiban lélek meg azután valamennyiben szellem.

Kopp Mária előadása a magyar lelkület mai válságos állapotával foglalkozik. Korunk átmeneti társadalmi erősen sérülékenyek hiszen ezredéves működési elvek vannak változóban. A gyors átmenet miatt sok minden megkérdőjeleződött körülöttünk. Emiatt nagyon sokan elbizonytalanodtak, nem tudnak eligazodni a világban, és ez lelki válsághoz valamint ennek következményeképpen az egészség megroppanásához vezet. Megtudhattuk, hogy a magyar ember igen törekvő és igényes, szeretne minél jobb teljesítményt nyújtani és a kóros lehangoltság, a depresszió akkor tör rá, ha nem sikerül teljesítenie. A magyar nép, a környező népektől eltérően erősen individualista, csak az angolszászok esetén mutatnak a felmérések hasonló méretű individualizmust. Ezért a magyar népességnek az egyéni teljesítményt értékelő, az alkotómunkát serkentő vezetés a megfelelő.

Történelme során a magyar nép mindig is lázadt az önkényuralom ellen és elvetette a tekintélyelvű vezetést.

Legnagyobb veszély a társadalom számára az összetartozás gyengülése és az íratlan szabályok bizonytalanná válása. Mindez nagyban növeli az erkölcsfogyatékosok (pszichopáták) cselekvési lehetőségeit és ez különösen igaz Közép-Kelet-Európa átalakuló társadalmaira és azon belül elsősorban hazánkra. Nálunk az értékhiányos (anómiás) állapottal együtt járó feszültség rendkívüli mértékben felerősödött, mára a közösségek bomlásával társadalmi méretűvé vált és ez különösen nagy gondot okoz a társadalom esélytelen, leszakadó rétegei számára. A mai magyar helyzet meghatározó jellemzője a fogyasztói világszemlélet elterjedtsége, ami az anyagiakban való gyarapodást teszi az önértékelés alapjául. Ez különösen a férfiak törekvéseit határozza meg, de ők elsősorban családjuknak, feleségüknek és a nőknek akarnak megfelelni. Éppen ezért az anyák, a feleségek és a nők igen sokat tehetnek a férfiak egészségéért, hogy ne haljon meg annyi magyar férfi idő előtt.

Ha a mai magyar értékhiányos állapot keletkezésének mélyebb okait kutatjuk, és megkíséreljük megérteni azokat, nem csupán a Kopp Mária előadása által is tárgyalt hatalmas történelmi megrázkódtatásokra és az 1956 után követett, a nemzeti, közösségi értékeket szándékosan romboló hatalmi törekvésekre gondolhatunk. Népünk mai viselkedése mögött végső soron a közelgő hatalmas válság előérzete rejlik. Kifinomult a magyarság veszélyérzete, számtalan fordulatot élt már át történelme során és mostanság is, pár évtizede már érzi, hogy ez így nem fog menni, itt nagy baj lesz. Ha nem is tudja pontosan a magyar, mi fenyeget, igyekszik a helyzetet megérteni és utat találni. Nem először van ekkora felfordulás nálunk, a tatárjárást és a Mohács előtti időszakot is hatalmas kavarodás, kiútkeresés jellemezte. Ez nem feltétlen rossz, mert végső soron a nép túlélését segítette. Nagy volt a pusztulás, viszont nem volt teljes, mint amilyen lehetett volna, ha a magyarság kevésbé éber vagy az egésze összefogott volna valamilyen tökéletlen terv megvalósítására.

Hámori József előadásában a világgép és lelkiesség kapcsolatára összpontosított. Ha az egyénnek nincs megfelelő világgépe, akkor nem tud érdemleges kérdéseket feltenni, és képtelen eligazodni a világban. Mivel az elmúlt évtizedekben Nyugaton és Keleten egyaránt hatalmas változások történtek, számos világgép összeomlott és nem mondhatjuk, hogy helyükbe újabb, jobban megalapozottabbak léptek volna. Ma már a múlté *a most már majdnem mindent tudunk és csak idő kérdése, hogy mindenre választ kapjunk* típusú bizakodás. Ez a gyermekes magabiztosság megrendült, Gödel tétele arra is utalhat, hogy lehetnek olyan természettudományos kérdések, amelyekre elvileg sem adhatunk biztos választ. Természetes lelki szükséglet, hogy az ember el tudjon igazodni a világban, és legyen helyes világgépe, hiszen egy kuszának látszó világ zavarja a tisztán látni akaró embert. Hámori József kiemeli, hogy a „világnézetileg semleges” világgép fogalma önellentmondó, népszerűsítése zsákutca. Akkor indul gyógyulásnak az

emberiség tudata, ha fel tudjuk számolni a természetfölöttire tekintő vallások és az erkölcsi értékrend nélküli természettudományos szemlélet, azaz az anyagi és a lelki élettávlat közötti feszültségeket, ellentmondásokat. Mivel a vallás, a tudományok és a művészetek ugyanannak az emberi állapotnak a különböző nézőpontjai, nem lehetnek egymással ellentmondásban, látszólagos ellentéteik nem gerjeszthetnek lelki válságokat.

Sipka Sándor előadása a lélek örökölhetőségével foglalkozik, részletesen tárgyalva, hogy a szüleinktől kapott örökség mennyiben határozza meg lelkiségünket. Megtudhattuk, hogy a szellemi és egyéb teljesítőképességünk mértéke (intelligencia) és a személyiségjegyek adottak, nincs lehetőségünk változtatásukra. Alapvető személyiségjegyeink érvényre jutása az életkorral folyamatosan erősödik. Szabadságunk abban érvényesülhet, hogy környezetet választhatunk magunknak. Legfontosabb faji jellegzetességünk, hogy bonyolult közösséget hozhatunk létre, és ehhez a csoporthoz, társadalomhoz tartozás alapvető szükségletünk. Ezért is aggasztó a mai társadalmakban élők elmagányosodásának mértéke, mert ugyan ezek a társadalmak működőképeseek, de mivel félelmetes mértékben pazarolják a természeti erőforrásokat, és a magány nem természetes állapot, hatalmas válság közeleg. Elménket külső jelek nélkül is tudjuk működtetni, környezetünktől függetlenül gondolatokat, eszméket alkothatunk, és ezzel a belülről, de a valóságtól térben és időben is függetlenül vezérelt gondolkodással képesek vagyunk környezetünk alakítására. Az állatok az örök jelenben élnek, alkalmazkodóképességük határozza meg létüket vagy pusztulásukat.

Sipka Sándor részletesebben elemzi a vallásos és a tudományt művelő ember lelkiségét, valamint a vallás és tudomány lélektani vonatkozásait. Számára a hit egyéni, személyes, szellemi és főleg érzelmi élményként megélt világmegragadás (világabsztrakció) és a tudomány az emberi műveltség meghatározó jelentőségű terméke, ami az emberi lélek északokon nyugvó, általános, a lényegét fel fogni akaró, érzelmektől mentes világmegragadásának feleltethető meg. Számítatlan példa van arra, hogy egyazon személyben a tudomány és a vallásos hit élménye egyaránt jelen van. Míg a tudomány eredményei átadhatók másnak, a vallásos élmény nem közvetíthető a többiek számára. Sipka Sándor tárgyalja a feltevést, miszerint létezhet egy vallásos érzékenységre képesítő géneváltozat, amely nagyjából az emberek felének örökítő állományában van jelen. Számos példát hoz fel arra, hogy a vallás szó szerinti értelemben lélekemelő hatású.

Fekete Károly a Szentírás emberre vonatkozó kulcsszavait elemezte. Felhívta a figyelmet arra, hogy az Ó- és Újszövetség szóhasználata más, mint a későbbi korok az embert két, három vagy négy részre bontó szemlélete. A sémi gondolkodásmód nem az egymástól tisztán elkülönített fogalmak felhasználásával igyekezik a valóságnak leginkább megfelelően láttatni, hanem éppen ellenkezőleg, rokon értelmű szavak egymás mellé állításával. Fekete Károly három alapvető fogalom, a lélek, a szellem és a szív jelentésével foglalkozik, ezek nem az ember részeit jelentik, amelyek aztán együttesen az egész embert alkotják,

hanem egyenként is a teljes ember tetteinek jellemzésére vonatkoznak. Istent mindig az egész, a teljes ember érdekli. Amikor Isten kimarad a 'micsoda az ember' kérdés vizsgálatából, akkor kétféle szélsőséges válasz születhet. Egyik szerint az ember a senki és semmi, hiszen ha a világegyetem hatalmas méreteit, életidejét és egyéb jellemzőjét tekintjük, ahhoz képest a Földön megjelenő ember jelentéktelen. Másik szélsőség szerint az ember minden, határtalan lehetőségek birtokosa, nincs ami korlátozná. Ám az ember nem semmi de nem is minden, hanem olyan valaki, akiről Isten gondoskodik. Lelkünkkel érezzük az istent, igyekszünk Istennel egy hullámhosszra kerülni. Lélek-mivoltunk, Istenre hangoltságunk feladatokat, követelményeket állít elénk, a legnagyobb ezek közül a szeretet parancsolata.